

80 Χρόνια Μίκης Θεοδωράκης

Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι μία από τις πιο οικείες φυσιογνωμίες στην ελληνική μουσική και δημόσια ζωή. Είναι όμως δύσκολο πολλές φορές να προσδιορίσουμε τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά του οικείου. Η μορφή του και το έργο του διανύουν και συνοδεύουν μισόν αιώνα ελληνικής ιστορίας και σίγουρα επηρεάζουν την εξέλιξη της ελληνικής μουσικής.

Η μουσική του Θεοδωράκη αγαπήθηκε από όλους τους Έλληνες, από τους διανοούμενους μέχρι και τους πιο απλούς και λαϊκούς ανθρώπους.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά εκφράζει με τη μελωδία του, το ρυθμό του, την αρμονία του και το πάθος του, την ελληνική ποίηση και τις αξίες για τις οποίες άγρυπνα και ακατάπαυστα αγωνίζεται.

Στις 29 Ιουλίου 2005 ο Μίκης Θεοδωράκης συμπληρώνει 80 χρόνια δραστήριας και δημιουργικής μουσικής και πολιτικής ζωής.

Μελετώντας το προσωπικό του αρχείο, το οποίο παραχώρησε στη Μουσική Βιβλιοθήκη Λίλιαν Βουδούρη και είναι προσιτό στους ενδιαφερόμενους μελετητές, ανακαλύπτουμε σημαντικές λεπτομέρειες που έχουν σχέση με τη μουσική του εξέλιξη, παράλληλα όμως και την ελληνική ιστορία της περιόδου αυτής, μια και η μουσική και τα κείμενά του αντανακλούν τον ανήσυχο και θυελλώδη μουσικό-πολιτικό-κοινωνικό Θεοδωράκη.

Το ξεκίνημα

Η μουσική διαδρομή του Μίκη Θεοδωράκη ξεκινάει στην Πάτρα το 1937-1939 όπου παίρνει τα πρώτα μαθήματα βιολιού και συνθέτει τα **πρώτα του τραγούδια**. Οι πρώτες αυτές συνθέσεις βασίζονται σε στίχους του Σολωμού, του Παλαμά, του Δροσίνη, του Βαλαωρίτη, που τους βρίσκει άλλοτε στα σχολικά βιβλία και άλλοτε στην βιβλιοθήκη του σπιτιού του. Προφανώς, το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο. Έφηβος ακόμη εμπνέεται από την ελληνική ποίηση και ξεκινάει να αλλάξει το ύφος της ελληνικής μουσικής. Αρκετά αργότερα, το διάστημα που ήταν κρατούμενος στις φυλακές Ωρωπού, ανάμεσα σε αναλύσεις του *'Αξιον εστί*, του βυζαντινού μέλους και του δημοτικού τραγουδιού, γράφει: «Εν αρχή ήν ο λόγος...η μεγαλύτερή μου φιλοδοξία είναι να υπηρετήσω πιστά την νεοελληνική κυρίως ποίηση. Σε τέτοιο βαθμό, ώστε ακούγοντας ένα τραγούδι, να μη μπορείς να φανταστείς τη μουσική σε άλλο κείμενο, ούτε όμως και το ποίημα με **διαφορετική μουσική**. **1**

Σπουδές-Αναζητήσεις

Μέχρι το 1943, που ξεκινάει μουσικές σπουδές στο Ωδείο Αθηνών και γνωρίζεται με την έντεχνη Ευρωπαϊκή μουσική, έχει επηρεασθεί από τη βυζαντινή μουσική, έχει σχηματίσει χορωδία και έχει συνθέσει τραγούδια όπως και κομμάτια για βιολί και πιάνο. Παράλληλα με τον μουσικό γεννιέται και ο **πολίτης-αγωνιστής Θεοδωράκης**, ο οποίος, παρ' όλες τις **διώξεις** τις εξορίες και τις κακουχίες, ασχολείται με τη μουσική και τη σύνθεση ακόμη και κάτω από τις πιο αντίξοες συνθήκες.

Εφημερίδα
«Καθημερινά Νέα»,
31 Μαρτίου 1946

Το έργο του στο διάστημα από το 1943 έως το 1954, οπότε φεύγει για σπουδές στο Παρίσι, αριθμεί πάνω από 70 συνθέσεις. Ανάμεσά τους, ορχηστρικά έργα όπως η *Μαργαρίτα*, *Το Πανηγύρι της Ασή-Γωνιάς*, το *Σεξτέτο*, το *Ορφέας και Ευρυδίκη* και η *Ελληνική Αποκριά* (για το Ελληνικό Χορόδραμα της Ραλλούς Μάνου) και η *Πρώτη Συμφωνία*, για την οποία αξίζει χαρακτηριστικά να αναφέρουμε ότι γράφτηκε σε εξορία στην Ικαρία και τη **Μακρόνησο**, και στην Αθήνα και τα Χανιά.

Από το έργο «Ελεγείο
και θρήνος»

Αναδρομή στο έργο

Στο Παρίσι γνωρίζεται με τις νέες τάσεις που επικρατούν στη μουσική, ξεκινάει τη διεθνή σταδιοδρομία του και, προσπαθώντας να βρει την δική του ταυτότητα μέσα σε αυτό το περιβάλλον των μεγάλων αναζητήσεων, παίρνει τις μεγάλες του αποφάσεις. Διαφωνώντας ριζικά με τις νέες τάσεις, φορτωμένος συναισθηματισμό, λυρισμό και παράδοση συνθέτει το 1958 τον *Επιτάφιο*, στην προσπάθειά του να παρουσιάσει την τέχνη του στο Ελληνικό κοινό. Έργο που έμελλε να επηρεάσει σοβαρά την εξέλιξη της ελληνικής λαϊκής μουσικής, ο *Επιτάφιος* είναι ένα έργο τέχνης για τον λαό, με το πλεονέκτημα ότι για στίχο έχει την ποίηση του Γιάννη Ρίτσου. Εισάγει έτσι την ελληνική ποίηση στο "λαϊκό" τραγούδι, μαζί όμως και τον κύκλο τραγουδιών σαν μουσική φόρμα, τον λαϊκό τραγουδιστή και τα λαϊκά όργανα (για πρώτη φορά στο έργο του) όπως και την λαϊκή συναυλία ως νέα μορφή **επικοινωνίας με το κοινό του**.

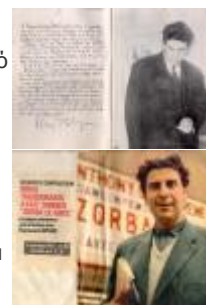
Ο *Επιτάφιος* είναι ο "πρόδρομος" του 'Αξιον εστί', του πρώτου μεγάλου έργου του με χορωδία, το οποίο ο συνθέτης ονομάζει "λαϊκό ορατόριο - μετασυμφωνικό". Ο πρωτότυπος αυτός χαρακτηρισμός δηλώνει "όχι τόσο την χρονική απόσταση όσο την ποιοτική διαφορά ανάμεσα στη δυτική και την νεοελληνική μουσική τέχνη"². Είδος ξεχωριστό με πηγή έμπνευσης και πάλι την ποίηση, αυτή τη φορά του Οδυσσέα Ελύτη και το δημοτικό τραγούδι που

παράλληλα φέρει πολλά νεωτεριστικά στοιχεία: την ταυτόχρονη παρουσία στο έργο αφ' ενός του αφηγητή-ψάλτη και του λαϊκού τραγουδιστή και αφ' ετέρου της κλασικής και της λαϊκής ορχήστρας. Σε ώρες περισυλλογής και πάλι στις φυλακές του **Ωρωπού** (Οκτώβριος 1969 έως Απρίλιος 1970) κάνει αναλύσεις των έργων του και σημειώνει, σε διάφορα μέσα, τη σχέση των μελωδιών του με αυτές των βυζαντινών ύμνων και των δημοτικών τραγουδιών.

Σημειώσεις, σε χαρτοπετσέτες, από τις φυλακές Ωρωπού

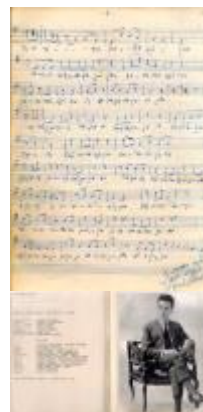
Παράλληλα με την επιστροφή του στη Ελλάδα, το 1963, δημιουργεί μαζί με το Μάνο Χατζιδάκι την **Μικρή Ορχήστρα Αθηνών** και με αυτή δίνει συναυλίες με σκοπό να κάνει προσιτή και γνωστή τη σοβαρή μουσική στο Ελληνικό κοινό. Γράφει μουσική για τις κινηματογραφικές ταινίες *Φαίδρα* (1961) και *Zorba the Greek* (1964), τα οποία κάνουν το όνομά του ακόμα πιο γνωστό σε ολόκληρο τον κόσμο. Στο διάστημα 1967 έως 1980 στρέφεται ιδιαίτερα στη σύνθεση κύκλων τραγουδιών. Συνθέτει 22 κύκλους, ανάμεσά τους και τα *Τραγούδια του αγώνα*, *Ο ήλιος και ο χρόνος*, *Μυθιστόρημα*, *Αρκαδίες I, II, III, IV, VIII, X, XI*, *Μπαλάντες* και άλλα. Είναι η εποχή των **φυλακίσεων** στην Ελλάδα, της διαφυγής στο Παρίσι, της

σύνθεσης του *Canto General* αλλά και των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης στην Ελλάδα. Χρόνια έντονα δημιουργικά, όπου η μουσική του είναι ταυτόσημη με την αντίσταση κατά της δικτατορίας και όπου η λυρικήτητα εναλλάσσεται με την επαναστατικότητα μέσα από τη μελωδία ή το ρυθμό αντίστοιχα.

Μεταξύ 1967 και 1970 γράφει πέντε έργα (*Η αδελφή μας Αθηνά*, *Αρκαδία VI*, *VII* και *VIII*, και *Raven*) τα οποία εντάσσει στην "μετασυμφωνική μουσική" και τα ονομάζει "τραγούδι-ποταμός". Η νέα αυτή φόρμα ορίζεται από τη δύναμη και τις ανάγκες του κειμένου. Η φωνή του τραγουδιστή, με τον κυρίαρχο στίχο, κυλά παρασύροντας τη μουσική διαρκώς χωρίς επαναλήψεις, πολλές φορές θυμίζοντας απαγγελία ψάλτη. Ο ίδιος ο συνθέτης εξηγεί τις επιρροές της βυζαντινής μουσικής στο τρίτο μέρος της *Κατάστασης Πολιορκίας*, που περιέχει τη μελωδία του «Η ζωή εν τάφω»³.

Χωρίς να αφήσει τα τραγούδια, την δεκαετία του 1980, στρέφεται σε μεγαλύτερα συμφωνικά έργα και πάλι, ξεκινώντας με την *Συμφωνία αρ. 3* 🎧 για μεσόφωνο, χορωδία και ορχήστρα, έργο του οποίου η σύλληψη έγινε το 1941 και η ολοκλήρωση το 1981 και βασίζεται σε στίχους Σολωμού, Καβάφη και βυζαντινούς ύμνους. Ακολουθούν το *Κατά Σαδδουκαίων*, ο *Διώνυσος*, τον οποίο ο Μάνος Χατζιδάκις αποκαλεί συγκλονιστικό⁴, η *Τέταρτη* και η *Έβδομη Συμφωνία*, το *Requiem*, η πρώτη του όπερα *Κώστας Καρυωτάκης*, το μπαλέτο *Zorba il Greco*.

Η όπερα

Ήταν ακριβώς στον επιβλητικό χώρο της Arena di Verona, όπου πρωτοπαρουσιάσθηκε το μπαλέτο *Zorba*, όταν ο Μίκης Θεοδωράκης αποφάσισε να γράψει όπερες, μια *Μήδεια* προς τιμή του Βέρντι, μια *Ηλέκτρα* προς τιμή του Πουτσίνι και μία *Εκάβη* προς τιμή του Μπελίνι (τελικά τελευταίο μέρος της τριλογίας αποτέλεσε η *Αντιγόνη*). Ήδη από το 1960 ξεκινάει η επαφή του με το αρχαίο Ελληνικό δράμα, όταν έγραψε μουσική για παραστάσεις. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι αυτό, σε ότι αφορά τις όπερές του, αποτελεί βασική πηγή έμπνευσής. Η απόφασή του να συνθέσει όπερες πηγάζει, όπως γράφει ο ίδιος, «από την ανάγκη μου να εκμεταλλευτώ κυρίως τις δραματικές δυνατότητες που μου προσέφερε η είσοδος των προσώπων, και μάλιστα των τραγικών, στο χώρο των μουσικών μου αναζητήσεων».⁵

Ο συνθέτης ορίζει το είδος αυτό της σύνθεσής του ως «Λυρική τραγωδία», για να το ξεχωρίσει από την όπερα της δυτικής μουσικής. Στα κείμενά του αναφέρει: «δεν έβλεπα το λόγο απομονωμένο-αποκομμένο, αλλά τον τοποθετούσα μέσα σ' ένα γενικό πλαίσιο που επιδρούσε αποφασιστικά στην τελική διαμόρφωση του μελίσματος-μέλους.....το δικό μου ρετσιτατίβο δεν είχε τα χαρακτηριστικά ούτε της απλής μουσικής απαγγελίας, ούτε της άριας.....επειδή όμως εδώ δεν είχα ηθοποιούς αλλά τραγουδιστές με υψηλές δυνατότητες μουσικής τεχνικής, ήταν φυσικό να οδηγήσω τη μελωδική μου έμπνευση ελεύθερη στους δρόμους που εκείνη οδηγούσε το λόγο....»⁶.

[Δείτε το βίντεο \(αρχείο mp3: 1':18" - 7,48MB\)](#)

[Δείτε το βίντεο \(αρχείο mp3: 25" - 1,45MB\)](#)

Το εγχείρημα της Λυρικής Τραγωδίας έχει τον στόχο να προσφέρει στο ελληνικό κοινό τα νέα στοιχεία που το είδος αυτό συνεπάγεται. Τα μεγάλα αυτά έργα παρέχουν πολλά ερεθίσματα σε όλες τις αισθήσεις. Το ίδιο όμως προσπάθησε να κάνει ήδη από το 1960 με τον *Επιτάφιο* και το *Άξιον Εστίον* εισήγε στο ελληνικό κοινό την ποίηση με το στίχο, την χορωδία και την ορχήστρα.

Οι έντονες μουσικές του ανησυχίες έκαναν τον Μίκη Θεοδωράκη να αναζητήσει πολλούς τρόπους έκφρασης. Έμπνευσμένος, δημιουργικός και πολυγράφος, εκφράζεται με μουσική και λόγο (βλ. "Δισκογραφία", "Εργογραφία" και "Βιβλιογραφία" στην ιστοσελίδα www.mikistheodorakis.gr). Από το απλό Τραγούδι, περνάει στη Συμφωνική μουσική, στο «Λαϊκό ορατόριο», στο «Τραγούδι-ποταμό»,

στην Όπερα. Είτε χρησιμοποιεί μια φωνή και λαϊκή ορχήστρα, είτε χορωδία και συμφωνική ορχήστρα, οι μοναδικές του μελωδίες, οι άλλοτε διακριτικοί και άλλοτε πολύπλοκοι και δυναμικοί ρυθμοί του πάντα καταφέρνουν να «μιλάνε» άμεσα στο κοινό του και να του μεταδίδουν τη λυρικήτητα και το δυναμισμό του.

Στεφανία Μεράκου

¹ Θεοδωράκης, Μ., *Μουσική για τις μάζες* (Αθήνα: Ολκός, 1972): 29

² ό.π.: 33

³ ό.π. : 163

⁴ Θεοδωράκης, Μ., *Διώνυσος* (Σείριος, Minos - EMI 850012, 1995)

⁵ Θεοδωράκης, Μ., *Μελοποιημένη ποίηση*, τόμος Γ' (Αθήνα: Ύψιλον, 1999) σ. 129

⁶ ό.π.: 129